

podzielona na trzy grupy: I. Dzieciństwo i młodość; II. Praca zawodowo-naukowa; III. Życie prywatne.

Przedstawiona publikacja została bardzo starannie przygotowana od strony redakcyjnej i językowej. Wszystkie artykuły zostały opatrzone bibliografiami, które zawierają zarówno wykaz źródeł archiwalnych i opracowań wykorzystanych w trakcie ich pisania. Z recenzowanej pracy wyłania się nam całościowy obraz Janosz-Biskupowej, zasłużonej w środowisku polskim naukowczyni, której osiągnięcia w zakresie historii i archiwistyki po dziś dzień stanowią podstawę dla dalszych badań dla jej następców. Ponadto w interesujący i spójny sposób starano się przedstawić jej wszelkie dokonania w pracy zawodowej, naukowej, organizacyjnej i społecznej.

Piotr Józefiak

Wydział Historii, Uniwersytet
im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
ORCID 0000-0003-2904-8019

Licencja/License CC BY 4.0

(creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

DOI 10.4467/0023589XKHNT.25.001.22280

Agustín Udías, *Athanasius Kircher. The Mysteries of the Geocosmos, Magnetism, and the Universe*, Birkhäuser Verlag AG, Cham 2024, ss. 153, DOI 10.1007/978-3-031-53008-1

Książka Agustína Udías, uczonego specjalizującego się w geofizyce i meteorologii oraz w historii zakonu jezuitów, a także głęboko zainteresowanego dziejami nauki w czasach nowożytnych, wypełnia pewną lukę w badaniach nad Atanazym Kircherem SJ (1602–1680) i jego pisarstwem dotyczącym współczesnych odkryć naukowych z XVII w. dziedzinie nauk przyrodniczych.

Agustín Udías (ur. 1935), jezuita i profesor (emerytowany) geofizyki na Uniwersytecie Complutense w Madrycie, jest znany jako autor wielu ważnych książek z zakresu geofizyki i sejsmologii, m.in. *Principles of Seismology* wydanej przez Cambridge University Press (1999 r.), *Fundamentals of Geophysics* (we współpracy z Juliem Mezcuą Rodriguezem). To także uczoney, który zgłębia udział jezuitów w historii nauki od powstania zakonu. Warto tu wskazać np. *Searching the Heavens and the Earth*, która opowiada o historii obserwatoriów jezuickich (wyd. Kluwer, Dordrecht 2003). Bazując na swoim doświadczeniu osoby duchownej, Udías jako badacz i profesor uniwersytecki prowadził także liczne kursy z zakresu nauki i religii oraz przedstawiał refleksje na pasjonujący temat relacji między nauką a religią.

Kircher był niemieckim jezuickim uczonym i badaczem, którego spektrum zainteresowań było tak szerokie, że nazywano go „mistrzem stu sztuk”. Początki kariery Kirchera odzwierciedlają jego różnorodne zainteresowania intelektualne i rosnącą fascynację nauką i mechaniką. W latach 1622–1624 rozpoczął swą działalność w Koblencji, pełniąc

funkcję nauczyciela w tamtejszym kolegium. Większość jednak aktywnego życia spędził ucząc w Kolegium Rzymskim. Interesował się religią porównawczą, geologią i medycyną, ale także historią nauki: w Rzymie założył także pierwsze muzeum zwane *Wunderkammer*.

Chociaż jego książki, napisane po łacinie, odegrały znaczącą rolę w rozpowszechnianiu wiedzy naukowej w XVII w., Kircher nie jest uważany za naukowca przełomowego pod względem oryginalnego wkładu badawczego. Niektóre wynalazki i odkrycia przypisano mu błędnie. Niemniej jednak jego umiejętność kompilowania, syntezy i przekazywania szerokiego zakresu tematów zapewniła mu miejsce w historii intelektualnej swoich czasów. Jest to zarazem jedna z kluczowych postaci wśród uczonych tego czasu.

Z dzisiejszej perspektywy nie można uznać wszystkich odkryć Kirchera za unikalne i jego własne. Należy jednak podkreślić, że jest on jednym z nielicznych znakomych autorów i jedynym jezuitą, któremu udało się opisać współczesny świat z perspektywy encyklopedycznej. Spuścizna Kirchera fascynuje do dzisiaj: jego idee, choć często niekonwencjonalne jak na współczesne standardy, stanowią przykład bezgranicznej ciekawości i pomysłowości intelektualnej jezuitę. Znany ze swojej wszechstronnej wiedzy Kircher poruszał wyobraźnię nie tylko swoich współczesnych.

Jezuita zgłębiał tajemnice wulkanów i skamieniałości, prowadził pionierskie badania łączące obserwację z interpretacją teoretyczną. Jako jeden z pierwszych użytkowników mikroskopu, Kircher uznał drobnoustroje za potencjalne czynniki chorobotwórcze, co stanowi załączek teorii zarazków. Jego wgląd w dżumę wywoływaną przez mikroorganizmy, w połączeniu z propagowaniem środków zapobiegawczych, uczynił go myślicielem znacznie wyprzedzającym swoje czasy.

Duch wynalazczości Kirchera rozszerzył się na również na nauki techniczne, gdyż jako konstruktor przyczynił się do rozwoju takich urządzeń, jak zegary magnetyczne, automaty i wczesna forma megafonu. Chociaż często błędnie przypisuje się mu wynalezienie latarni magicznej, badanie jej podstawowych zasad w dziele zatytułowanym *Ars Magna Lucis et Umbrae* ukazuje jego głębokie zaangażowanie w optykę.

Być może najbardziej nieznaną częścią twórczości Kirchera jest jego własny wkład w historię nauki, który stał się głównym tematem publikacji Udiasa. Książka jest klasycznym opracowaniem, w którym można wyróżnić wyraźne części: pierwsza to wprowadzenie, które składa się z przedmowy napisanej przez Leandro Sequeirosa SJ (profesora paleontologii, prezesa Asociación Interdisciplinar José de Acosta), wstępu i rozdziału biograficznego o Kircherze i ogólnie o jego zainteresowaniach naukowych. Część druga traktuje o geokosmosie, magnetyzmie oraz Wszechświecie. Każdy rozdział oparty jest na jednym, wybranym dziele Kirchera. Tę część książki kończy podsumowanie odkryć naukowych przedstawionych przez jezuitę.

Z kolei trzecia część książki, na którą składają się załączniki służące do dalszej lektury, takie jak studium bibliograficzne pisarstwa Kirchera oraz streszczenie i spis treści książek dotyczących: 1. wnętrza Ziemi (*Mundus subterraneus*), 2. magnetyzmu (*Magnes sive de Arte Magnetica*) i 3. przestrzeni (*Iter exstaticum coelestem*). Opracowanie zawiera także bibliografię ogólną oraz indeks nazwisk.

Kosmologiczne prace Atanazego Kirchera, jak podkreślił Udías, służą jako fascynujący opis życia intelektualnego w XVII w.: Kircher ukazywał wzajemne oddziaływanie tradycji, wyłaniających się zasad naukowych i spekulacji. W swoich trzech głównych książkach opisał wnętrze Ziemi, wszechobecną siłę magnetyzmu i strukturę wszechświata. Swoje przed-

stawienie wywiódł ze światopoglądu, który nadal umieszczał Ziemię w centrum kosmosu. Ze względów oczywistych w nauce nie da się dzisiaj podtrzymać tego stanowiska.

Podejście Kirchera miało charakter wieloaspektowy i obejmowało nie tylko badania naukowe, lecz także perspektywę filozoficzną i teologiczną. Jego prace stanowią mieszankę skrupulatnej wiedzy i rozwiniętej wyobraźni: jako autor czerpał wiele z obserwacji, eksperymentów, tradycyjnej wiedzy, ale również fantazji: swojej i innych. Na przykład omawia zjawiska takie jak magnetyzm obok mitycznych koncepcji, w których pojawiają się olbrzymy, smoki, syreny, mieszkańcy Księżyca i ogień jako przyczyna świata. Ta eklektyczna mieszanka stanowi przykład intelektualnego skrzyżowania, na którym stał Kircher: z jednej strony odzwierciedla późne wpływy średniowiecznej kosmologii, opisuje osiągnięcia wczesnej nowożytności, kultury barokowej, a nawet sięga do tradycji astrologicznych i alchemicznych.

Udiás podkreśla, że książki przedstawione w jego pracy nie są reprezentatywne dla całego dorobku Kirchera ani jego wpływu na współczesnych myślicieli. Celem, który mu przyświecał, było ułatwienie współczesnemu czytelnikowi świadomego odbioru tekstów poprzez porównanie idei Kirchera z wiedzą w XVII w., pionierskimi ideami współczesnych mu i ich współczesnymi koncepcjami naukowymi.

Wprawdzie interpretacje Kirchera dotyczące geologii, geofizyki i kosmosu często drastycznie odbiegają od współczesnej nauki, jednak jego pisma pozostają ważne ze względu na to, że odzwierciedlają żywy obraz transformacji intelektualnej. Oddają ciekawość i kreatywność człowieka poruszającego się pomiędzy średniowiecznymi tradycjami a rodzącymi się ideami współczesnej nauki, tym samym pozwalają na rozumienie świata przyrody i świata ludzi z XVII w.

Trzy książki Kirchera przedstawiają wszechstronną wizję wszechświata w wieloaspektowej perspektywie, która obejmuje tradycyjną fizykę arystotelesowską, rodzące się idee współczesnej nauki oraz szersze rozważania filozoficzne i teologiczne. Ponadto Kircher sięga po elementy alchemii i „magii naturalnej”, łącząc badania naukowe z mistycznymi i spekulatywnymi tradycjami swojej epoki. Idee te nadal urzekają wyobraźnię i kontekstem historycznym.

Dziedzictwo kulturowe Kirchera odrodziło się pod koniec XX w., po kilkuset latach względnego zapomnienia. Ponowne odkrycie jego dzieł można w części przypisać temu, że jako autor odzwierciedla postmodernistyczne idee: eklektyzmu i interdyscyplinarnego podejścia do zagadnień, jak również docenia różnorodność myśli i kwestionuje tradycyjne granice wiedzy. Trwałe znaczenie Kirchera nie leży w akuratności pomysłów, ale w samym zakresie jego ambicji intelektualnych i zaangażowaniu w dzielenie się wiedzą.

Znakomita książka Agustína Udíasa *Athanasius Kircher. The Mysteries of the Geocosmos, Magnetism, and the Universe* przybliżyła nas do wieloaspektowej postaci niesklasyfikowalnego skądinąd Kirchera. O ile sam Kircher ucieleśnia ducha kierowanego niestabnym pragnieniem poszukiwania odpowiedzi na głębokie pytania egzystencji, który – podobnie jak mędrcy starożytności, zgłębiał tematy od świata przyrody po kulturę ludzką, naturę wiedzy racjonalnej i naukowej oraz ostateczną kwestię Boga – o tyle Udiás ucieleśnia potrzebę Kirchera opisywania dzieła z perspektywy naukowej. Obie postawy są godne polecenia.

Justyna Łukaszewska-Haberkowa

Biblioteka XX Czarторыskich, Muzeum Narodowe w Krakowie

ORCID 0000-0003-0939-5566